

راه‌های آموزش معارف نماز به کمک فناوری‌های نوین به دختران در خانواده

زکيه سلیمان‌پور^۱

چکیده

با گسترش فناوری‌های نوین و حضور پررنگ ابزارهای دیجیتال در زندگی روزمره، آموزش مفاهیم دینی به ویژه نماز، با چالش‌ها و فرصت‌های جدیدی مواجه شده است. از سوی دیگر، دختران به عنوان آینده‌سازان خانواده و جامعه نیازمند دریافت آموزش‌های معنوی در بستر امن و اثرگذار خانواده هستند. هدف این تحقیق، بررسی راه‌های نوآورانه آموزش معارف نماز به دختران در فضای خانوادگی با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین است. روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و مقالات علمی انجام گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که استفاده درست از رسانه‌های دیجیتال، اپلیکیشن‌های تعاملی، فیلم‌ها و انیمیشن‌های دینی می‌تواند فرآیند آموزش نماز را برای دختران جذاب‌تر و اثربخش‌تر سازد. همچنین نقش خانواده به عنوان زمینه‌ساز تربیت دینی مؤثر، با طراحی محیط‌های یادگیری خلاقانه و بهره‌گیری از روش‌هایی مانند بازی، داستان‌پردازی و برنامه‌ریزی آموزشی هدفمند، تقویت می‌شود. در عین حال، استفاده نادرست از فناوری ممکن است باعث سطحی‌نگری، تضعیف ارتباط عاطفی والد-فرزند و کاهش نظارت محتوایی شود. بنابراین، تلفیق خردمندانه تربیت سنتی با ابزارهای نوین امری ضروری در آموزش معارف نماز به دختران محسوب می‌شود.

کلید واژگان: آموزش نماز، دختران، معارف نماز، فناوری‌های نوین، خانواده

^۱ طلبه سطح ۲، اصفهان نجف اباد حوزه حضرت نرجس

مقدمه

تحولات پرشتاب عصر دیجیتال، نظام‌های آموزشی و تربیتی را دچار دگرگونی‌های بنیادین ساخته است. خانواده، به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد تربیت دینی، دیگر صرفاً در قالب سنتی مسجد، مدرسه و محیط خانه ایفای نقش نمی‌کند، بلکه به‌شدت تحت تأثیر فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و ابزارهای فناورانه قرار گرفته است. در چنین شرایطی، آموزش معارف دینی - به‌ویژه نماز به‌عنوان ستون دین - نیازمند بازنگری و بهره‌گیری هوشمندانه از ظرفیت‌های نوین ارتباطی است.

مراد از «معارف نماز» در این پژوهش، صرفاً آموزش عملی اقامه نماز (یادگیری وضو، قرائت و حرکات صحیح) نیست، بلکه شامل ابعاد معرفتی، ارزشی و انگیزشی نماز نیز می‌شود؛ به عبارت دیگر، هم شناخت فلسفه و حکمت نماز و هم ایجاد انگیزه درونی برای مداومت بر آن مدنظر است. از سوی دیگر، منظور از «دختران» در این پژوهش، گروه نوجوان (۱۲ تا ۱۸ سال) است؛ زیرا این مرحله سنی بیشترین حساسیت را در شکل‌گیری هویت دینی و عاطفی دارد و در عین حال بیشترین مواجهه را با فضای مجازی تجربه می‌کند.

با توجه به این مرور، مسئله اصلی پژوهش این است که: مادران چگونه می‌توانند با استفاده از ابزارها و ظرفیت‌های فضای مجازی و فناوری‌های نوین، آموزش نماز را برای دختران نوجوان خود اثربخش‌تر کنند؟ آنچه معلوم است، اهمیت نقش مادر در انتقال معارف دینی و عاطفی‌سازی مفاهیم مذهبی برای فرزندان است. اما آنچه مجهول می‌ماند و این پژوهش درصدد روشن ساختن آن است، راهکارهای کارآمد و عملی برای استفاده از ظرفیت‌های فناوری دیجیتال (مانند اپلیکیشن‌های دینی، ویدئوهای آموزشی، گروه‌های مجازی خانوادگی و محتوای چندرسانه‌ای) جهت آموزش و نهادینه‌سازی نماز در نسل جدید است.

بنابراین، هدف نهایی این پژوهش ارائه راهکارهای تربیتی و فناورانه برای آموزش و نهادینه‌سازی نماز در دختران نوجوان از طریق نقش‌آفرینی مادران است؛ راهکارهایی که هم جنبه نظری داشته باشند و هم قابلیت اجرایی در خانواده‌های معاصر. نماز نه تنها اصلی‌ترین نماد دینداری بلکه بنیان هویت دینی در نوجوانان است. در شرایطی که رسانه‌های دیجیتال به بخشی جدایی‌ناپذیر از زیست نوجوانان بدل شده‌اند، نادیده گرفتن ظرفیت‌های فناورانه می‌تواند موجب فاصله گرفتن آنان از آموزه‌های دینی شود. از سوی دیگر، مادران به‌عنوان نزدیک‌ترین الگوهای تربیتی، نقش بی‌بدیلی در انتقال معارف نماز دارند. بنابراین، توانمندسازی آنان در استفاده از ابزارهای فناورانه ضرورتی انکارناپذیر است.

این تحقیق با تمرکز بر نقش مادران در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، به‌ویژه اپلیکیشن‌های تعاملی، واقعیت مجازی و هوش مصنوعی در آموزش نماز به دختران نوجوان، تلاشی است نو برای پرکردن خلأ پژوهشی موجود. بدین ترتیب، نوآوری این پژوهش در آن است که برخلاف مطالعات کلی پیشین که یا صرفاً

به آسیب‌شناسی فضای مجازی پرداخته یا به‌طور عمومی نقش والدین را بررسی کرده‌اند، به‌طور اختصاصی الگویی کاربردی برای خانواده‌های ایرانی در زمینه آموزش نماز در عصر دیجیتال ارائه می‌دهد.

مفهوم شناسی

الف) آموزش

واژه «آموزش» در زبان فارسی از ریشه «آموختن» گرفته شده و به معنای تعلیم، پرورش و یاددادن آمده است. در لغت‌نامه دهخدا، «آموزش» به معنای تعلیم و یاددهی ذکر شده است.^۱ همچنین در فرهنگ فارسی معین، آموزش به معنای «یاد دادن، تعلیم» آمده است.^۲ بر این اساس، در معنای لغوی، آموزش همان انتقال دانش و تجربه از فردی به دیگری است که زمینه رشد و یادگیری را فراهم می‌کند.

در علوم تربیتی، آموزش تنها به انتقال اطلاعات محدود نمی‌شود بلکه فرایندی نظام‌مند و دوسویه است که تغییر در نگرش، مهارت و رفتار فرد را نیز در بر می‌گیرد. مهرمحمدی آموزش را «تعامل هدفمند میان مربی و متربی برای ایجاد تغییرات پایدار در رفتار و نگرش فرد» می‌داند.^۳ همچنین شکوهی تأکید می‌کند که آموزش فرایندی چندبعدی است و علاوه بر انتقال دانش، ارزش‌ها، بینش‌ها و توانایی‌های انسانی را نیز شامل می‌شود.^۴ بنابراین، آموزش در معنای مفهومی، یک تعامل پویا و مستمر میان معلم و شاگرد است که هدف آن پرورش استعدادها و شکل‌گیری هویت انسانی است.

ب) معارف

^۱ دهخدا، لغت‌نامه، ج ۱، ص ۲۳۴

^۲ معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۸۶

^۳ مهرمحمدی، مبانی آموزش و پرورش، ج ۱، ص ۴۲

^۴ شکوهی، آموزش و پرورش، ج ۱، ص ۲۱

واژه «معارف» جمع «معرفت» است. «معرفت» در لغت به معنای شناخت، دانستن و آگاهی است. در لسان‌العرب ابن منظور آمده است: «المعرفة ضد الإنكار»؛ یعنی معرفت در برابر ناآگاهی و انکار قرار دارد.^۱ در فرهنگ فارسی معین نیز «معرفت» به معنای شناختن، دانستن و علم آمده و «معارف» به دانش‌ها و آگاهی‌های گوناگون معنا شده است.^۲ بنابراین، در بُعد لغوی، معارف به مجموعه‌ای از شناخت‌ها و آگاهی‌ها اطلاق می‌شود که در ذهن انسان تحقق می‌یابد.

در اصطلاح علوم اسلامی، «معارف» به مجموعه باورها، آموزه‌ها و شناخت‌های بنیادینی گفته می‌شود که ناظر به حقیقت هستی، خدا، انسان و راه سعادت اوست. در علم کلام، معارف الهی شامل اصول دین همچون توحید، نبوت و معاد معرفی شده است.^۳ علامه طباطبایی در المیزان توضیح می‌دهد که معارف دینی ناظر به نوعی شناخت عمیق و مبتنی بر وحی است که انسان را به سوی ایمان و عمل صالح سوق می‌دهد.^۴ بنابراین، از منظر اصطلاحی، «معارف» صرفاً دانش سطحی نیست بلکه آگاهی عمیق و هدایت‌گر است که نقش بنیادین در شکل‌دهی نظام اعتقادی و اخلاقی انسان دارد.

ج) نماز

«نماز» در زبان فارسی معادل واژه عربی «صلاة» است. در فرهنگ فارسی معین، نماز به معنای «پرستش، نیایش و پرستیدن خداوند» آمده است.^۵ ریشه عربی آن «صلاة» از ماده «ص ل و» به معنای دعا و ارتباط ذکر شده است.^۶ بنابراین در معنای لغوی، نماز به معنای دعا، طلب رحمت و ارتباط با خداوند است.

نماز در اصطلاح دینی، عبادتی است که مسلمانان موظف‌اند در اوقات معین با ارکان و شرایط خاص آن را به جا آورند. مطهری نماز را «وسیله یاد خدا، تمرین حضور قلب و مهم‌ترین عبادت اسلامی» معرفی می‌کند.^۷

^۱ ابن منظور، لسان‌العرب، ج ۹، ص ۲۴۵

^۲ معین، فرهنگ فارسی، ج ۴، ص ۲۱۲۵

^۳ مطهری، آموزش عقاید، ج ۱، ص ۱۵

^۴ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۲۱۷

^۵ معین، فرهنگ فارسی، ج ۴، ص ۲۱۳۰

^۶ ابن‌منظور، لسان‌العرب، ج ۱۴، ص ۴۶۲

^۷ مطهری، آموزش عقاید، ج ۱، ص ۱۱۲

علامه طباطبایی نیز در المیزان توضیح می‌دهد که نماز، علاوه بر بعد عبادی، نوعی پیوند وجودی با خداست که انسان را از غفلت دور کرده و به تقوا و عمل صالح سوق می‌دهد.^۱ از این رو، نماز در معنای مفهومی، نه تنها عبادت ظاهری بلکه مظهر بندگی و رمز پیوند عبد با معبود است که کارکردی اخلاقی و تربیتی در زندگی فردی و اجتماعی دارد.

۱. ضرورت آموزش معارف نماز به دختران در فضای خانوادگی

نماز به‌عنوان ستون دین و کلید ارتباط بنده با پروردگار، نخستین آموزه‌ای است که باید در محیط خانواده و در سنین کودکی و نوجوانی به فرزندان آموزش داده شود. دختران به دلیل نقش محوری در آینده خانواده و نسل‌پروری، بیش از دیگران نیازمند دریافت این معارف ناب در فضایی صمیمی و اثرگذار هستند. قرآن کریم در بیان وظیفه والدین می‌فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا»^۲ که نشان می‌دهد مسئولیت اصلی آموزش و تمرین نماز، بر عهده خانواده قرار گرفته است. آموزش نماز در خانه، علاوه بر انتقال معرفت عبادی، بستر تربیت معنوی و شکل‌گیری هویت دینی دختران را نیز فراهم می‌کند. این فرایند اگر با محبت، همراهی و استفاده از روش‌های جذاب صورت گیرد، درونی‌سازی ارزش‌ها را آسان‌تر کرده و مانع بی‌تفاوتی نسل جوان نسبت به عبادات می‌شود. از سوی دیگر، فضای خانواده بهترین مکان برای ایجاد انس عاطفی با عبادت است، زیرا دختران در این محیط احساس امنیت و آرامش بیشتری دارند. بنابراین، آموزش نماز در خانواده نه تنها تکلیف شرعی والدین، بلکه زمینه‌ساز تربیت نسل دیندار و معنویت‌گراست.

۱-۱. نقش خانواده در شکل‌گیری باورهای دینی

خانواده نخستین محیط اجتماعی است که کودک در آن با مفاهیم بنیادین زندگی آشنا می‌شود و ارزش‌های دینی را به‌تدریج دریافت می‌کند. اگرچه آموزش رسمی در مدرسه و نهادهای آموزشی می‌تواند نقش مکمل داشته باشد، اما تأثیر عمیق و پایدار باورهای دینی عمدتاً در بستر خانواده شکل می‌گیرد. قرآن کریم خطاب به پیامبر می‌فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا»؛ یعنی مسئولیت والدین در هدایت

^۱ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۵، ص ۲۱۸

^۲ طه/۱۳۲

واضح است که نقش الگوهای دینی در تربیت فرزندان غیرقابل جایگزینی است و ارتباط حضوری، بخش جدایی‌ناپذیر آن است. مشاهده رفتار والدین و مربیان، مانند نماز خواندن یا صداقت در عمل، بیش از شنیدن یا دیدن محتواهای دیجیتال، در ذهن کودک حک می‌شود و ارزش‌ها را درونی می‌کند. وقتی این الگوها به فضای مجازی منتقل می‌شوند و ارتباط مستقیم و عاطفی از بین می‌رود، تأثیر تربیتی آن‌ها کاهش می‌یابد. شخصیت‌های مجازی یا سخنرانان صرفاً ارائه‌دهنده محتوا هستند و نمی‌توانند جایگزین الگوهای زیسته و واقعی شوند. بنابراین، برای حفظ اثرگذاری تربیت دینی، حضور فعال و مستقیم الگوها همراه با بهره‌گیری هوشمندانه از ابزارهای دیجیتال ضروری است.

۵_۴. تقلیل مفاهیم دینی به سرگرمی و نمایش

تبدیل مفاهیم دینی به محصولات رسانه‌ای، اگر بدون نظارت باشد، می‌تواند به تحریف و سطحی‌سازی منجر شود.^۱ استفاده از جلوه‌های بصری و موسیقی در ارائه مفاهیم دینی، گاه باعث انحراف از اصل پیام شده و مخاطب را به مصرف‌کننده منفعل تبدیل می‌کند.

وقتی دین به قالب‌های نمایشی و طنزآمیز محدود شود، مخاطب ممکن است آن را جدی نگیرد. استفاده از موسیقی، جلوه‌های ویژه و شوخی‌های بی‌جا در محتوای دینی، گاه باعث می‌شود اصل پیام گم شود. تربیت دینی باید با هدف تعمیق ایمان، اخلاق و معنویت صورت گیرد، نه صرفاً سرگرمی. مانند .

برگزاری مسابقات “بهترین استیکر یا گیف مذهبی” یا ساخت چالش‌های اینستاگرامی با موضوعات دینی مانند “صبر” یا “شکرگزاری”. این رویکردها، هرچند با نیت ترویج مفاهیم دینی صورت گیرند، اما ممکن است باعث شوند مفاهیم مقدس و ارزشمندی مثل “صبر” یا “شکرگزاری” صرفاً به ابزاری برای جلب توجه، لایک و دیده شدن در فضای مجازی تبدیل شوند و جنبه عبادی، درونی و معنوی آن‌ها کمرنگ گردد.

واضح است که تبدیل مفاهیم دینی به قالب‌های نمایشی و سرگرمی، بدون نظارت و هدف‌گذاری درست، می‌تواند ارزش و عمق آن‌ها را کاهش دهد. جلوه‌های بصری، موسیقی و شوخی‌های ناب‌جا ممکن

^۱ فرهنگی، رسانه و تربیت دینی، همان، ص ۸۷

است پیام اصلی دین را کمرنگ کنند و مخاطب را صرفاً به مصرف‌کننده منفعل تبدیل سازند. مسابقات و چالش‌های مجازی، هرچند با نیت ترویج مفاهیم دینی برگزار شوند، گاه باعث می‌شوند مفاهیم مهمی مانند صبر و شکرگزاری، فقط ابزار جذب توجه و لایک شوند و جنبه عبادی و معنوی آن‌ها کمتر حس شود. بنابراین، استفاده از رسانه‌های دیجیتال باید با هدایت دقیق و هدف تربیتی انجام شود تا عمق و معنویت مفاهیم دینی حفظ گردد.

نتیجه‌گیری

فناوری‌های نوین در آموزش و تربیت دینی، فرصت‌های بی‌نظیری را برای ارتقای سطح معرفت و تقویت ارتباط معنوی فراهم آورده‌اند، اما استفاده نادرست و بدون برنامه‌ریزی از این ابزارها می‌تواند آسیب‌های جدی به فرآیند تربیت دینی وارد کند. از جمله مهم‌ترین این آسیب‌ها می‌توان به سطحی‌نگری در انتقال مفاهیم، جایگزینی ارتباط مستقیم والدین با ابزارهای دیجیتال، و ضعف نظارت بر محتوای دینی دیجیتال اشاره کرد.

این آسیب‌ها در نهایت می‌توانند باعث کاهش عمق فهم دینی، تضعیف هویت مذهبی، و ایجاد سردرگمی در میان نسل‌های جوان شوند. بنابراین، برای بهره‌برداری بهینه و اصولی از فناوری‌های نوین در تربیت دینی، ضرورت دارد که محتواها با همکاری متخصصان دینی و رسانه‌ای به صورت علمی، دقیق و اصولی تولید و نظارت شوند.

علاوه بر این، تأکید بر حفظ و تقویت ارتباطات انسانی و نقش مهم خانواده در انتقال آموزه‌های دینی، به عنوان مکمل فناوری‌های نوین، از اهمیت بالایی برخوردار است. آموزش والدین و مربیان در استفاده هوشمندانه از فناوری، توسعه زیرساخت‌های لازم و فرهنگ‌سازی صحیح نیز از دیگر راهکارهای کلیدی برای کاهش آسیب‌ها و ارتقای کیفیت آموزش دینی است.

در نهایت، فناوری‌های نوین باید به عنوان ابزاری مکمل و نه جایگزین تربیت دینی شناخته شوند تا بتوانند به شکلی مؤثر و پایدار، ارزش‌ها و مفاهیم دینی را در نسل‌های آینده حفظ کنند.

منابع

قرآن

۱. امینی، ابراهیم؛ تربیت فرزند در اسلام؛ جلد ۱؛ چاپ پنجم؛ قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۵.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق، ج ۹.
۳. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۷). تفسیر تسنیم، ج ۱۵. قم: مرکز نشر اسراء.
۴. حجتی، محمد. (۱۳۹۸). روان شناسی دین، ج ۲. تهران: سمت.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه، ج ۱۵. قم: انتشارات آل البیت.
۶. دانش، فرشید و دیگران؛ رسانه و دین در عصر دیجیتال؛ ج ۱؛ چاپ اول؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات، ۱۳۹۱.
۷. دهخدا، علی اکبر. لغت نامه. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
۸. زائری، محمدرضا؛ تربیت دینی در عصر رسانه؛ چاپ دوم؛ تهران: انتشارات آرما، ۱۳۹۸.
۹. شرفی، حسن. (۱۳۹۵). خانواده و تربیت دینی فرزندان. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۰. شریف رضی، محمد بن حسین. (۱۳۷۹). نهج البلاغه. قم: انتشارات هجرت.
۱۱. شکوهی، غلامرضا. آموزش و پرورش. تهران: سمت، ۱۳۸۱، ج ۱.
۱۲. طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۳. فرهنگی، علی اکبر؛ رسانه و تربیت دینی؛ چاپ اول؛ تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
۱۴. عسگری، مهدی. (۱۴۰۰). کاربرد فناوری های نوین در آموزش دینی. تهران: انتشارات سروش.
۱۵. مظفر، محمدحسین؛ تربیت دینی کودک؛ جلد ۲؛ چاپ سوم؛ قم: انتشارات دارالعلم، ۱۳۵۷.

۱۶. _____؛ آموزش احکام و عبادات برای نوجوانان؛ ج ۲؛ چاپ سوم؛ تهران: انتشارات بعثت، ۱۳۵۷.

۱۷. معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۷، ج ۱.

۱۸. مهرمحمدی، محمود. مبانی آموزش و پرورش. تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۴، ج ۱.

۱۹. مطهری، مرتضی. آموزش عقاید. تهران: صدرا، ۱۳۸۴.

۲۰. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۹۴). تفسیر نمونه، ج ۵. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۱. هاشمی، مریم و همکاران. (۱۴۰۰). «بررسی تأثیر بازی‌های آموزشی دینی بر انگیزه و یادگیری دانش‌آموزان». مجله فناوری آموزشی اسلامی، ۱۰(۲)، ۴۵-۶۰.

۲۲. یوسفی، علی. (۱۳۹۸). «تحلیل محتوای انیمیشن‌های دینی ایرانی و میزان موفقیت آن‌ها در انتقال پیام». فصلنامه هنر و رسانه، ۱۲(۴)، ۴۵-۶۳.

۲۳. یوسفی، زهرا و همکاران. نقش خانواده در تربیت دینی و آسیب‌های فضای مجازی (۱۴۰۱). «شخصی‌سازی آموزش دینی در بستر رسانه‌های دیجیتال». پژوهشنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۸(۲)، ۸۹-۱۰۸.

سایت‌ها

۱. بلاغ، پایگاه اطلاع‌رسانی؛ «جایگاه رسانه در ترویج دین در بین عموم مردم بویژه جوانان»؛ دین و دینداری؛ شماره ۱؛ پاییز و زمستان ۱۳۹۵

۲. فدک، پایگاه علمی؛ «نقش سازمان‌های دینی در تربیت دینی: فرصت‌ها، چالش‌ها و الگوهای موفق»؛ هنر و رسانه؛ ۱۴۰۲

۳. حوزه نیوز؛ «تلویزیون و رسانه‌های مجازی نقش مهمی در ترویج دین دارند»؛ پایگاه خبری حوزه؛ ۱۴۰۲

۴. تربیت دینی در عصر دیجیتال، چالش‌ها و راهکارها <https://civilica.com/doc/2238354>

۵. تربیت دینی در عصر دیجیتال: راهنمای معلمان <https://civilica.com/doc/226706>

۶. فناوری در خدمت قرآن: کاربردهای هوش مصنوعی در آموزش دینی [/https://maedehalquran.com](https://maedehalquran.com)

